

УДК 351.85 (477.75)

ІНФРАСТРУКТУРА ТУРИЗМУ І ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ЇЇ РОЗВИТКУ ТА УПРАВЛІННЯ**Бойко О.В.***Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна*

Обґрунтовано поняття «туристична інфраструктура регіону», яке відображає сучасні тенденції і закономірності розвитку економіки туризму і розширює сферу управління її інфраструктурою. Доведено, що туристична інфраструктура регіону повинна розглядатися як самостійна економічна система, що об'єднує певні елементи, котрі пов'язані між собою відносинами різної складності і ступеня взаємовпливу і мають єдину спільну мету – забезпечення загальних умов для максимально можливої реалізації цілей туристів при заданих просторово-часових параметрах. Виявлено тенденції, які гальмують ефективний розвиток туристичної інфраструктури регіону. Науково обґрунтовані пріоритетні напрямки розвитку ТІР, які сприяють ефективній витраті обмежених ресурсів регіону.

Ключові слова: інфраструктура, туризм, економіка, управління, регіон, пріоритет, ресурси, тенденція

TOURISM INFRASTRUCTURE AND PROBLEMS IN THE SPHERE OF ITS DEVELOPMENT AND MANAGEMENT**Boyko O.V.***V. N. Karazin Kharkiv National University*

The definition of «tourist infrastructure of the region», which reflects the current trends and patterns of economic development of tourism and expands the scope of the management of its infrastructure has been substantiated. It has been proved that the tourist infrastructure of the region should be seen as an independent economic system uniting certain elements which are linked by relations of different complexity and degree of mutual influence and having one common goal - providing the general conditions for the fullest possible realization of the objectives of tourists under the given space-time parameters. Tendencies that hinder the effective development of tourist infrastructure in the region have been revealed. Priority directions of development TIR that promote efficient use of limited resources in the region have been grounded scientifically.

Key words: infrastructure, tourism, economy, management, region, priority, resources, tendency

© Бойко О.В., 2014

Актуальність проблеми. Сучасне суспільство характеризується інтенсивним зростанням і динамічною зміною потреб людини, а також зміною життєвої орієнтації від роботи як основної умови життя до ефективного відпочинку як бази плідної корисної діяльності. В даний час туризм як форма організації відпочинку стає знаковим соціально-економічним явищем, здійснюючи значний вплив на розвиток регіонів.

Все зростаючі й такі, що змінюються потреби туристів суттєвою мірою забезпечуються інфраструктурою туризму. В даний час в Україні зберігається високий моральний і фізичний знос об'єктів інфраструктури, що не дозволяє виробляти послуги у відповідності з вимогами туристів. Це обумовлює, у свою чергу, відтік туристів з України. При цьому розвиток лише окремих елементів регіональної інфраструктури туризму приводить до дисбалансу в її структурі і неповного задоволення потреб туристів. Процес розвитку інфраструктури туризму об'єктивно вимагає системного підходу до управління, що породжує необхідність розробки системи стратегічного управління розвитком інфраструктури туризму на основі науково обґрунтованої процедури його передбачення, регулювання, адаптації до пріоритетів споживачів туристських послуг, що динамічно змінюються і зовнішнім умовам навколишнього середовища.

Аналіз сучасної теорії і практики управління інфраструктурою туризму показав, що в даний час відсутнє однозначне розуміння сутності інфраструктури туризму та проблем у сфері її розвитку і управління. Методологія управління даною сферою базується на застарілих принципах, що не враховують системний характер сучасної туристської індустрії і, як результат, порушують внутрішньо-системні зв'язки.

Аналіз останніх наукових досліджень. При дослідженні проблем наукового забезпечення управління регіональними інфраструктурними комплексами ми спиралися на результати досліджень, які представлені в працях О.О.Євсєєвої [3], С.Л. Пакуліна [7], В.П. Третяк [11] та інших вчених та економістів. Позиція українських вчених, що працюють над різноманітними теоретичними і практичними проблемами туризму в Україні та зарубіжних країнах, відображена в роботах Л.І. Давиденко [1], В.Ф. Кифяка [4], Є.В. Козловського [4], Т.Г. Сокіл [10] та ін. Праці, присвячені вивченню проблем розвитку туристської діяльності, як правило, глибоко і різнобічно висвітлюють специфіку цього виду економічної діяльності, проте переважно вони не розглядають питання галузевої інфраструктури як єдиної підсистеми регіональної економіки. До теперішнього часу практично не досліджено

питання управління туристською інфраструктурою як самостійною підсистемою регіональної економіки.

Мета роботи: обґрунтування поняття «туристична інфраструктура регіону», яке відображає сучасні тенденції і закономірності розвитку економіки туризму і розширює сферу управління її інфраструктурою; виявлення тенденції, які гальмують ефективний розвиток туристичної інфраструктури регіону; наукове обґрунтування пріоритетних напрямків розвитку ТІР, які сприяють ефективній витраті обмежених ресурсів регіону.

Викладення основного матеріалу дослідження. Індустрія туризму на державному рівні не відіграє значної ролі у повноцінному виконанні економічних, соціальних і гуманітарних функцій, збереженні навколишнього природного середовища та культурної спадщини, наповненні бюджетів усіх рівнів, створенні нових робочих місць, збільшенні питомої ваги сфери послуг у структурі внутрішнього валового продукту. Для підвищення конкурентоспроможності сфери туризму необхідно посилити роль держави у цій сфері з одночасним формуванням ефективної моделі співпраці держави, бізнесу та суспільства. Подолання наявних негативних тенденцій, створення системних і комплексних передумов для розвитку туризму і курортів, поліпшення функціональної та технічної якості складових національного та регіональних туристичних продуктів повинні стати пріоритетами забезпечення сталого розвитку країни в цілому та вагомою складовою у вирішенні питань підвищення рівня життя населення [9].

Подальший розвиток індустрії туризму гальмується: відсутністю цілісної системи державного управління туризмом у регіонах; підпорядкованістю закладів розміщення туристів, санаторно-курортних, оздоровчих та рекреаційних закладів, які надають туристичні послуги, різним міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади; нечітким визначенням у законодавстві належності підприємств готельного господарства до підприємств, які надають туристичні послуги; недосконалістю нормативно-правової бази; недостатністю методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки суб'єктів підприємництва туристичної галузі з боку держави; повільними темпами зростання обсягів інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму; відсутністю відповідних об'єктів для розвитку туристичної діяльності в сільській місцевості; невідповідністю переважної більшості туристичних закладів міжнародним стандартам; тенденцією скорочення кількості підприємств готельного господарства; незадовільним станом туристичної, сервісної та інформаційної інфраструктури в зонах автомобільних доріг та міжнародних транспортних

коридорів; незбалансованістю соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів та необхідністю їх збереження; недосконалістю туристичної інфраструктури, неефективністю використання рекреаційних ресурсів; відсутністю інноваційних проектів та наукових досліджень з питань розвитку перспективних видів туризму; недосконалістю статистики з питань туризму; недостатньою забезпеченістю туристичної галузі висококваліфікованими спеціалістами; недостатністю державної підтримки та комплексного підходу до рекламування національного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринку туристичних послуг; недостатністю рівня розвитку інформаційної інфраструктури; недосконалістю бази даних стосовно об'єктів туристичної сфери [2, 8].

Індустрія туризму і рекреаційна діяльність, будучи одними з найбільш динамічних секторів світової економіки, чинять стимулюючу дію на розвиток ключових видів економічної діяльності регіону (транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання), виступають каталізатором соціально-економічного розвитку, прямо і побічно сприяють підвищенню якості життя населення регіону. Вищенаведене визначає актуальність теми дослідження та необхідність вирішення важливої наукової проблеми – розробки методології формування сучасного механізму державного регулювання індустрії туризму на рівні держави і в регіоні [3, с. 100].

Туристична інфраструктура регіону (ТІР) являє собою сукупність матеріальних об'єктів, що володіють матеріальними і нематеріальними властивостями, використання яких дає можливість максимально повно задовольнити потреби туристів.

У процесі функціонування та розвитку економіки туризму визначальну роль відіграють потреби та очікування споживача туристських послуг, тобто мети туриста. Ці цілі в процесі споживання туристичної послуги реалізуються інфраструктурою туризму. Кожен елемент інфраструктури володіє різними матеріальними і нематеріальними властивостями, які в сукупності впливають на споживчу цінність туристичної послуги. Так, наприклад, готель має властивість розміщення туриста, а так само комфортності, розташування, оформлення і т.д. – в комплексі дані властивості утворюють туристську послугу певної якості, яка відповідає чи не відповідає потребам і цілям конкретного туриста. Дані властивості можуть бути: притаманні матеріальному об'єкту з моменту створення; розвинені або привнесені в процесі його функціонування. Туристська інфраструктура обслуговує процеси формування, розподілу і споживання туристичного

продукту, та прямо визначає його якісні, ціннісні, вартісні характеристики, іншими словами – відповідність (або невідповідність) цільовим критеріям споживача. В туризмі, на відміну від інших сфер економіки, де інфраструктура виконує в основному допоміжну функцію, для інфраструктури туризму характерна безпосередня участь у вищевказаних процесах.

На формування туристичної інфраструктури регіону здійснюють вплив, з одного боку, цілі туриста та економіки туризму, а з іншого – регіональне середовище. В сукупності вони визначають туристські властивості кожного елемента ТІР; визначають структуру ТІР за елементами, їх особливості; наділяють туристськими властивостями об'єкти інфраструктури, які раніше не володіли ними.

Існуюча розбіжність думок щодо поняття інфраструктури туризму, не розкриває на наш погляд її властивості і цільову орієнтацію, дозволила нам висунути припущення про те, що під туристичною інфраструктурою регіону слід розуміти сукупність матеріальних об'єктів, які є носіями різних матеріальних і нематеріальних властивостей, які забезпечують максимально можливу кількісну і якісну реалізацію цілей туристів при певних просторово-часових параметрах, у конкретному місці і в конкретний час. Формування і розвиток туристичною інфраструктурою регіону повинно відбуватися у відповідності з цілями, що виявляються споживачів туристських послуг. В даний час поняття «цілі туриста» підміняється поняттям «цілі туризму», основним цільовим критерієм ефективності якого є величина туристських потоків. І, виходячи з величини цих потоків, будується робота з стратегічного планування та розвитку інфраструктури туризму в регіонах. Це призводить до усереднення поняття «турист», в той час як, це завжди конкретний споживач з конкретними потребами і вимогами. У результаті навіть регіони з розвиненою інфраструктурою туризму, можуть мати вельми низьку величину потоків туристів, внаслідок її невідповідності цілям туристів. Таким чином, здійснення управління розвитком туристичної інфраструктури регіону на підставі такого підходу не дозволяє ефективно використовувати обмежені ресурси, що виділяються на розвиток туризму.

Запропонований підхід до поняття «туристичної інфраструктури регіону» відображає сучасні тенденції та закономірності розвитку економіки туризму і об'єктивно розширює сферу управління його інфраструктурою в регіоні.

Туристичну інфраструктуру регіону (ТІР) доцільно розглядати як самостійну економічну систему, що об'єднує певні елементи, які пов'язані

між собою відносинами різної складності і ступеня взаємовпливу і мають єдину спільну мету – забезпечення загальних умов для максимально можливої реалізації цілей туристів при заданих просторово-часових параметрах. Проведений нами аналіз показав, що існує дисонанс в області розвитку ТІР. Підвищення ефективності управління розвитком ТІР з точки зору її системності вимагає гармонізації відносин, процесів та зв'язків, що визначають її розвиток. Гармонізація в даному випадку – це узгодження внутрішніх структурних елементів цілісної системи та забезпечення її функціональної узгодженості із зовнішнім середовищем. Цей процес важливий при організації ефективного управління, оскільки передбачає створення умов, спрямованих на реалізацію спільної мети на основі досягнення максимальної кількості узгоджених приватних цілей. Взаємодія та узгодженість умов функціонування, внутрішніх зв'язків і зовнішніх факторів кожного з елементів ТІР окремо і всієї інфраструктури туризму в цілому дозволить провести гармонізацію ТІР.

Гармонізація відносин, зв'язків і процесів у системі інфраструктури туризму, економіки туризму і регіону дозволить повною мірою реалізувати принцип взаємообумовленого розвитку туризму і регіону. В даний момент через відсутність цілісного погляду на інфраструктуру туризму не виконуються умови, необхідні для подібної гармонізації: чітка узгодженість в часі виробництва, використання ресурсів, можливостей і реалізації потреб; однозначне розуміння мети розвитку ТІР усіма елементами керуючої і керованої систем.

Різноманітний характер внутрішніх і зовнішніх зв'язків ТІР призводить до того, що практично неможливо виділити чіткі межі туристської інфраструктури в рамках регіонального інфраструктурного комплексу – вона зачіпає безліч значимих для розвитку туризму в регіоні видів економічної діяльності. У підсумку виходить регіональна зона загальної інфраструктури, що активно використовується як безпосередньо в інтересах туризму і туристів, так і для забезпечення потреб населення та економіки регіону в цілому. Це створює складності при об'єктивізації індикативного та стратегічного планування потреб в ресурсах і елементах ТІР.

Оскільки рівень розвитку ТІР безпосередньо визначає рівень розвитку регіональної соціально-економічної системи в цілому, а процеси, що відбуваються в регіональній економіці, визначають характер розвитку регіональної інфраструктури, виникає необхідність гармонізації відносин, зв'язків і процесів всередині ТІР, і в її взаємодії з регіоном. Гармонізація в даному випадку сприятиме створенню стратегічного управління розвитком

ТІР як цілісної системи управління в регіоні, інтегрованої в управління економікою регіону в цілому.

Розвиток туризму як галузі регіональної економіки знаходиться в межах обмежень, що створюються інфраструктурою туризму, тобто в тісному зв'язку з інфраструктурним розвитком регіону, що значною мірою визначає або позитивну динаміку розвитку галузі туризму, або є одним з основних гальм цього розвитку.

У ході дослідження нами було виявлено негативні тенденції розвитку ТІР. Вони обумовлені чотирма основними факторами: загальноекономічним, галузевим, соціально-культурним та екологічним. Проблеми загально-економічного характеру породжуються самою сутністю інфраструктури – її соціальною значущістю і фактичною збитковістю. Виходячи з цього, об'єктивно виникає проблема фінансування розвитку інфраструктури і, як наслідок, моральне старіння об'єктів існуючої інфраструктури, нестачу потужностей і розподілу потоків ресурсів і т.д. У той же час специфіка туристської галузі впливає на процеси формування і функціонування ТІР, так, наприклад, сезонність деяких видів туризму робить неможливим всесезонного використання елементів спеціалізованої інфраструктури (гірськолижні траси, пляжі тощо).

Процес надання туристської послуги припускає переміщення, розміщення та перебування туриста в середовищі, часто відмінному від звичайних умов його життя (рівень життя, культурні та національні особливості), що призводить до необхідності створення ТІР, яка здатна забезпечити туристу якісний рівень туристської послуги. Одночасно непродумане привнесення об'єктів інфраструктури туризму в культурно-історичне і соціальне середовище регіону веде до порушення традиційного вигляду території, зростання соціальної напруженості.

Реалізація інфраструктурних проектів у сфері туризму пов'язана з втручанням у природне середовище території і здатна призвести до порушення екологічного балансу, і навіть до втрати територією туристської привабливості.

Актуальність виявлення та структуризації розглянутих проблем обумовлена їх комплексним впливом на якість туристських послуг в регіоні та можливості ефективного розвитку ТІР, а причини їх виникнення пов'язані з відсутністю цілісної концепції стратегічного управління розвитком ТІР, як комплексом взаємопов'язаних елементів. Характер виявлених проблем дозволяє зробити висновок про зв'язок проблем ТІР з проблемами економіки регіону в цілому. Це підкреслює необхідність

цілісного погляду на ТІР і застосування системного підходу до їх вирішення.

Науково обґрунтовані пріоритетні напрямки розвитку ТІР сприяють ефективній витраті ресурсів регіону.

Висновки. 1. Проведене дослідження дозволило виявити наступні пріоритети розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури Харківської області:

- стимулювання підприємницької активності, цільове залучення ресурсів суб'єктів господарювання на виконання програм розвитку рекреаційної сфери та розширення мережі об'єктів дозвілля та відпочинку, реставрацію історико-культурних пам'яток;

- впровадження гнучкого стимулюючого податкового механізму, зокрема, податкових пільг для інвесторів, які гарантують розвиток і довгострокові вкладення в туристично-готельну та санаторно-курортну індустрію (наприклад, створення готельних комплексів світового рівня, реконструкцію і модернізацію готельного господарства за міжнародними стандартами), в тому числі звільнення від оподаткування частини прибутку рекреаційних підприємств, використаної на поліпшення їх матеріально-технічної бази;

- проведення реконструкції, модернізації та будівництва санаторно-курортних, відпочинкових і туристичних закладів;

- створення супутньої інфраструктури (зокрема, об'єктів автосервісу, закладів ресторанного господарства та торгівлі), яка за рівнем функціонування наближалася б до міжнародних стандартів;

- здійснення науково обґрунтованого зонування території області за показниками рекреаційної місткості згідно з нормами антропогенного навантаження на ландшафт;

- розроблення генеральних планів та схем забудови курортів і туристичних центрів;

- вдосконалення механізмів контролю за дотриманням стандартів надання туристично-екскурсійних, санаторно-курортних і готельних послуг, подальшу сертифікацію підприємств рекреаційної сфери;

- посилення загальнодержавної і міжнародної реклами місцевих рекреаційних ресурсів регіону та відповідних послуг;

- формування розгалуженої мережі туристично-інформаційних пунктів, введення нових туристичних маршрутів і тематичних екскурсійних програм;

- створення єдиної інформаційної системи з повним банком даних переліку туристичних і курортних послуг (маршрутів, об'єктів, установ,

природно-рекреаційних ресурсів, історико-культурних пам'яток, транспортного забезпечення та інших послуг із зазначенням цін), в т.ч. порталів в інформаційному просторі Інтернет;

– удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників рекреаційної сфери і туризму.

2. Очікувані результати розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури Харківської області. У перспективі відбуватиметься динамічне нарощування кількості закладів оздоровлення та відпочинку населення, туризму, збільшення їх потужності і, як наслідок, зростання кількості оздоровлених осіб та обсягів наданих їм послуг.

За нашими розрахунками, в 2015 р. сукупна кількість санаторно-курортних закладів тривалого перебування досягне 97-100 од., їх місткість – 15,3-15,7 тис. місць, кількість оздоровлених збільшиться до 83-90 тис. чол. Буде зростати кількість (у 1,3 рази) і місткість (2-2,1 рази) дитячих оздоровчих таборів, що дозволить в середньому за рік оздоровлювати 152-155 тис. дітей. Область має 5 районів з високою рекреаційно-туристичною привабливістю (найбільш затребуваним буде відпочинок у санаторіях і пансіонатах з лікуванням, будинки та пансіонати відпочинку): Харківський (46 од.), Богодухівський (2-3), Вовчанський (2-3), Зміївський (2-3) райони і м. Харків (5-7), а також 7 районів, привабливих для дитячого організованого відпочинку: міські табори м. Харкова (100-103 од.), Орджонікідзевський (45), Борівський (32), Харківський (47), Красноградський (22), Первомайський (18), Київський (17). У майбутньому доцільно розвивати саме ці райони, зокрема, всі елементи інфраструктури, що сприяють охороні та раціональному використанню природно-заповідних, природно-рекреаційних територій та історико-культурної спадщини області.

3. Для забезпечення своєчасності прийняття ефективних управлінських рішень в умовах динамічної зміни факторів функціонування ТІР дуже актуальна розробка електронного атласу ТІР з використанням кадастрово-логістичного підходу у всіх регіонах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Давиденко Л.І. Підвищення ефективності взаємодії органів місцевого самоврядування з суб'єктами, що здійснюють туристичну діяльність // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2005. – С. 316-325.
2. Державна програма розвитку туризму на 2002-2010 роки (Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 583) [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу: <http://www.culture.kharkov.ua/node/179>.
3. Євсєєва О.О. Вдосконалення державного регулювання індустрії туризму і рекреаційної діяльності в регіоні / О.О. Євсєєва // Економічний простір. – Зб. наукових праць. – № 66. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2012. – С. 99-111.
 4. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / Кифяк В.Ф. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 300 с.
 5. Козловський Є.В. Організаційно-правові засади управління туристичною галуззю / Є.В. Козловський // Вісн. НАДУ. – 2005. – № 1. – С. 400–406.
 6. Обговорюємо стратегію розвитку кластеру культури і туризму Харківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.culture.kharkov.ua/node/3577>.
 7. Пакулін С.Л. Інноваційний соціально-домінантний розвиток регіону / С.Л. Пакулін // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5 (424). – С. 124-128.
 8. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 № 638-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-%D1%80>.
 9. Про схвалення Стратегії розвитку туризму і курортів : Розпорядження КМ України от 06.08.2008 № 1088-р від 06.08.2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR081088.html.
 10. Сокол Т.Г. Організація туристичної діяльності в Україні / Т.Г. Сокол. - К.: «Музична Україна», 2002. – 256 с.
 11. Третяк В.П. Пріоритети сталого соціального розвитку Харківщини / В.П. Третяк // Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. пр.: у 2 ч. Ч. 1 / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – С. 138-143.